

MILOVAN DJILAS

Conversații cu Stalin

Traducere din limba engleză de Sorin Șerb

Cuvânt-înainte de Adrian Cioroianu

CORINT
ISTORIE

MILOVAN DJILAS (1911–1995), scriitor și om politic iugoslav, a scris *Conversații cu Stalin* (*Șureți na Staljiom*) în perioada în care a fost eliberat condiționat pentru 15 luni (1961–1962), după mai bine de patru ani de închisoare, sub acuzația de „defăimare” și opinii „ostile poporului și statului iugoslav”. Era, din 1931, membru al Partidului Comunist, pe atunci în ilegalitate, și fusese arestat de guvernul regal, torturat și închis. După ce germanii au ocupat Iugoslavia, în 1941, Djilas a devenit unul dintre liderii mișcării de partizani. În 1944, în calitate de general al partizanilor, a condus Misiunea militară iugoslavă la Moscova. Anul următor, ca ministru în cabinetul postbelic al lui Tito, a făcut o nouă vizită la Moscova, pentru a se întâlni cu Stalin, Molotov și alți lideri sovietici. În 1947, a luat parte la constituirea Cominform, care, la insistențele lui Stalin, și-a stabilit sediul la Belgrad. În 1948, a mai condus o delegație iugoslavă la Moscova în încercarea zadarnică de a preîntâmpina ruptura dintre cele două state care se va petrece chiar în acel an. Despre aceste vizite este vorba în cartea de față. În aprilie 1962, Djilas a fost din nou arestat. Eliberat condiționat în 1966, a rămas un personaj controversat până la moartea sa, în 1995.

Redactare: Lia Decei

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: I.V. Stalin la Ialta, februarie 1945.

MILOVAN DJILAS

Conversations with Stalin

Copyright © Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*

All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DJILAS, MILOVAN

Conversații cu Stalin / Milovan Djilas ; trad. de Sorin Șerb;
cuvânt-înainte de Adrian Cioroianu. - București : Corint Books, 2015

ISBN 978-606-8623-70-2

I. Șerb, Sorin (trad.)

II. Cioroianu, Adrian (pref.)

94(47)19" Stalin, I.V.

Cuvânt-înainte

Un om, un vis și desvrăjirea

În primăvara anului 1944, primul dintre încăpățânații (și adesea eroicii) comuniști iugoslavi care acasă la ei erau încă prinși într-un război pe viață și pe moarte cu armata lui Hitler ajungea în fața lui Stalin, la Moscova.

Admirația lui pentru conducătorul sovietelor era imensă. „Stalin reprezenta nu doar incontestabilul conducător de geniu, ci și incarnarea deplină a ideii și visului despre o nouă societate”, va scrie el mai târziu, adăugând: „el era (...) transfigurat în mințile comuniste în idee pură și astfel în ceva fără de păcat și prihană”. Totuși, prima impresie pe care Stalin o va face acestui brav partizan, intelectual și comunist iugoslav nu a fost una spirituală, ci materială cu totul: oaspetele a fost frapat de un detaliu anatomic – anume corpul diform al adulatului generalisim de la Kremlin. În anii următori, Djilas îl va mai întâlni de câteva ori pe Stalin: va călători în mașina acestuia, va mânca alături de el la festinurile nocturne prin care Stalin își trata intimii și musafirii, va discuta acolo subiecte de importanță mondială sau va pălăvrăgi pe seama unor bârfe minore. Peste câțiva ani, într-una din ultimele ore petrecute împreună, oaspetele iugoslav este martor cum Stalin, conducătorul absolut și nedisputat al unei jumătăți de Europă, le propune comesenilor un joc aflat la granița dintre copilărie, viclenie și stupiditate: fiecare (cu excepția stăpânului,

se înțelege) să-și dea cu părerea despre câte grade Celsius sunt afară și să bea un pahar de vodcă pentru fiecare grad pus în plus sau în minus. Oaspetele privește și nu-i vine a crede. În jurul lui Stalin sunt câțiva dintre cei mai puternici oameni din Uniunea Sovietică. Ei au câștigat cel mai mare război din istoria omenirii și acum sunt pe cale să culeagă toate țările Europei central-orientale ca pe un fruct pârguit. Cealaltă jumătate a lumii tremură de spaima lor. Și totuși, acești oameni se comportă ca niște petrecăreți pe jumătate diabolici, pe jumătate oligofreni, dând peste cap pahare de vodcă, spre bucuria și amuzamentul perverse ale celui care îi păstorește și în fața căruia se gudură cu toții, fiecare după firea sa.

Numele stăpânului suprem, cel care știe câte grade sunt afară și vrea doar să-i audă pe ceilalți greșind, este Iosif Vissarionovici Stalin. Numele oaspetelui său, iugoslavul ajuns la Moscova în numele unei credințe pe care treptat o va vedea fisurată, este Milovan Djilas. Iar întâlnirile dintre cei doi au dat naștere uneia dintre cele mai adevărate cărți care s-au scris despre istoria regimurilor comuniste din Europa.

Credința și lupta

Asemenea multor tineri din Iugoslavia sau din Europa anilor 1930, Milovan Djilas (născut la 4 iunie 1911, în Muntenegru) a crezut în valoarea și în noblețea ideilor de stânga – *social-democratice*, cum le numeau unii, sau *comuniste*, în limbajul altora. La drept vorbind, cei doi termeni nu se suprapuneau – dar, la vârsta tinereții, Djilas și cei asemenea lui erau mai atenți la promisiunile zilei de mâine decât la nuanțele semantice ale prezentului. Speranța, din această perspectivă, a unei lumi mai drepte și mai bune poate fi greu de înțeles astăzi, când știm cum s-a terminat experimentul comunist; dar în anii 1930 acel univers uman

și politic în teorie superior părea încă a avea un viitor – cu atât mai mult cu cât lumea reală a capitalismului interbelic era departe de a fi în vreun fel perfectă. Intrat în mișcarea comunistă studentească în anul 1932, Djilas va deveni repede un deținut politic al regimului – vreme de aproape trei ani, între 1933 și 1936. În acea epocă, un astfel de „stagi” valora mai mult decât un șir de medalii – și astfel tânărul Djilas ajungea din 1940 în Biroul Politic conducător al comuniștilor iugoslavi.

Au urmat anii războiului. Atacat de Germania hitleristă și de Italia mussoliniană, regatul Iugoslaviei părea sortit dezmembrării, poate chiar pieirii. Și totuși, în ciuda sortilor potrivnici, o mână de oameni vor ridica, plini de curaj, steagul luptei – și vor duce lupta atât de bine și de eroic încât, spre surpriza tuturor, vor scrie unele dintre cele mai incredibile (și frumoase) pagini ale antifascismului și antinazismului european. Ulterior, propaganda comunistă va susține că la începutul războiului partidul avea în jur de 10 000 de membri, dintre care doar 2 000 au mai apucat finalul și victoria. Indiferent de cifre, Milovan Djilas a fost unul dintre aceștia. Alături de neînduplecatul Iosip Broz – pe numele său conspirativ Walter, ulterior devenit Tito, un personaj de anvergură mondială –, partizanii Iugoslaviei, comuniști și necomuniști, au scris un senzațional capitol în istoria (scurtă, dar atât de tumultuoasă) a acestei țări. Apoi, în toamna anului 1944, ceea ce părea a fi un miracol s-a produs: armata sovietică a ajuns la granițele țării lui Tito (cum vă puteți imagina, România era și ea parte din aceeași nouă paradigmă geopolitică). În acel moment, nu știa nimeni că probele viitorului vor fi cel puțin la fel de mari ca probele trecutului. A fi „prieten” cu Uniunea Sovietică, pentru Tito și ai lui, se va dovedi la fel de periculos cu a fi inamic al Germaniei naziste.

Întâlnirile. Noaptea. Și trezirea

Începând cu luna martie a anului 1944, Milovan Djilas este trimisul excepțional la Moscova al acelei noi Iugoslavii pe cale de-a se naște. Cartea vorbește despre întâlnirile sale cu Stalin din următorii ani (nu foarte dese sau multe, dar consistente), despre iluziile și speranțele celor care priveau la Stalin ca la un zeu și, mai ales, despre *desvrăjirea* lor treptată – una asemenea trezirii bruște dintr-un vis ce părea uluitor de frumos.

Iar această carte a lui Djilas, gândită încă de la mijlocul anilor 1950, scrisă în anul 1961 și publicată pentru prima dată (în Occident, nu și acasă) în anul 1962, a reprezentat motivul pentru care autorul ei a fost pentru a doua oară arestat și condamnat – chiar de către foștii tovarăși (printre care, evident, și Tito). Penalizat de colegi și arestat prima dată după revoluția anticomunistă din Ungaria (1956) și după publicarea (tot în Occident) a unei cărți în care afirma că nomenclatura comunistă a devenit un fel de „nouă clasă” ce nu mai avea nimic în comun cu idealurile începuturilor, Milovan Djilas a fost unul dintre comuniștii atipici ai secolului al XX-lea: sincer, integru, idealist la granița cu naivitatea, dar și realist până la a înțelege, într-un final, zădărnicia căutării utopiei.

Dintre toate cărțile sale, Djilas a rămas mai atașat de cea pe care o aveți în față. Motivele? Le veți înțelege după ce o veți citi. La o bine-venită nouă ediție în limba română (o primă și modestă ediție, dar cu o bună traducere, a apărut la începutul anilor 1990, la Craiova), acest volum, ca parte din moștenirea intelectuală a „secolului iluziilor”, mi se pare important din cel puțin trei motive:

1. Cartea lui Djilas este o mărturie despre Stalin și stalinism a unui om care a crezut în comunism ca într-un

proiect intelectual și politic și și-a dedicat o bună parte din viață acestuia. Cu alte cuvinte, iată o mărturie în numele unei ideologii care atunci părea pe cale de a cuceri jumătate din lume (la propriu!), iar astăzi mai este doar eventuala rațiune de nostalgie a unei minorități discutabile ca medie de vârstă sau medie de educație.

2. Cartea lui Djilas este, într-un fel, rodul unei țări care atunci chiar exista, dar astăzi nu. La începutul anilor 1960, când autorul traversa propriile crize fratricide în relația cu regimul de la Belgrad, Iugoslavia lui Tito era o țară cu o legendă din ce în ce mai pozitivă. Comunistă fără a fi stalinistă, de stânga și totodată *nealinată* în ochii multora, multietnică și multiconfesională și totuși pacificată după război, autoritară în interior, dar cu porțile și granițele deschise spre exterior pentru propriii cetățeni, slavofilă, dar favorabilă comerțului cu Occidentul ș.a.m.d., Iugoslavia părea a fi un tărâm paradoxal: mozaicul de succes al unei convergențe între ce promitea mai bun comunismul și parte din libertățile occidentale. Ei bine, volumul lui Djilas prezintă, în parte, și cronică începutului acestei țări – o țară care astăzi, cum lesne se poate observa privind harta, a dispărut din vecinătatea noastră.

3. Dar, în egală măsură, cartea lui Djilas vorbește despre o altă țară care nu mai există (deși umbra sa, mentală și politică, încă mai bântuie prin regiune): Uniunea Sovietică. Desigur, ar fi fost de domeniul absurdului ca un comunist precum Djilas să fi putut vreo clipă bănuși, în primăvara anului 1944, la momentul primei sale vizite, că uriașa superputere pe care o vedea (re)născând din război nu va mai supraviețui, ca atare, următorilor 50 de ani. Colosul avea să se rupă sub propria greutate – iar Djilas, privindu-l pe Stalin,

a fost unul dintre primii care au intuit acest lucru, temându-se însă să-l gândească măcar.

Dacă acceptăm ideile de mai sus, vom avea surpriza de a vedea, în cele ce urmează, uluitoarea paradă a unor detalii, oameni și întâmplări pe care, în anii 1944-1948, doar câțiva inițiați sau norocoși le puteau vedea cu propriii ochi. Personaje precum comunistul bulgar Dimitrov (la apusul umil și umilit al carierei), Tito și floarea comunismului iugoslav sau incredibilii (fiecare în parte) sovietici Manuilski, Jukov, Jdanov, Beria, Molotov – culminând cu Stalin însuși, *deus ex machina* pentru tot ce se vorbește, se gândește sau se face în uriașul spațiu controlat de sovietici. Vom vedea ce însemna o vizită la Moscova în anii 1940 – o lungă așteptare, de peste o lună, pentru ca apoi, pe negândite, o mașină cu însemne oculte să te ia și să te lase în pragul biroului (modest) al lui Stalin. Vom vedea ce însemnau celebrele sale mese de noapte – la care, ca pe vremea țarului Petru cel Mare, erau decise din două vorbe destinele a zeci și sute de milioane de ruși și/sau europeni. Vom vedea câteva dintre mașinațiunile propagandistice ale Kremlinului sau vom medita la prefigurarea unor probleme pe care azi, după șapte decenii, încă le găsim nerezolvate: pasivitatea ucrainenilor de a împărtăși aceleași bucurii cu rușii (!), concurența dintre sârbi și albanezi în privința kosovarilor, divergențele dintre sârbi și bulgari în privința macedonenilor sau, pe alt plan, cam ce însemna „uniune vamală” în limbajul și gândirea lui Stalin. În fine, deloc în treacăt, vom întâlni și câteva paragrafe despre situația ingrată a României în primii ani ai comunizării: de la figura impenetrabilă a Anei Pauker și până la colinele Iașiului, oraș în care vom vedea că nu toți ofițerii sovietici se simțeau bine, deși într-un fel erau la ei acasă...

Scris acum 50 de ani despre o realitate de acum șapte decenii, acest volum al lui Djilas este, în opinia mea, una dintre cele mai valoroase mărturii directe ale unui om care s-a intersectat dramatic cu Istoria despre care ne vorbește. Cartea lui Djilas – cu subiectivismul său, inerent oricărei opere memorialistice – rămâne un popas intelectual obligatoriu pentru oricine dorește să pătrundă mai adânc în universul lui Stalin și să înțeleagă cum partidele comuniste din această zonă a Europei (și din toată lumea, de fapt) nu au fost decât instrumente ale hegemoniei sovietice. Pe de altă parte, acest volum este unul lămuritor într-o „durată mai lungă” a Istoriei: fără să vrea și vorbindu-ne doar despre Stalin, Djilas ne lasă peste timp o mărturie despre istoria imperială a Rusiei de ieri și de azi. Când le spunea că „Acest război (al Doilea Război Mondial) nu se poartă ca războaiele trecutului; cine ocupă un teritoriu își impune, de asemenea, propriul sistem social”, Stalin le prefigura comilitonilor și comesenilor o teorie geopolitică în măsură să domine a doua jumătate a secolului trecut. Dar oare numai atât? Mă întreb pentru că am avut, iată, ocazia de a reciti cartea lui Djilas – și de a scrie aceste rânduri – în contextul în care, de aproape un an, Rusia hărțuiește armat pe unul dintre vecinii săi, până mai ieri stat-frate, Ucraina. În condițiile negocierilor de armistițiu, mediate de occidentali, între Ucraina și Rusia (prima rundă în septembrie 2014, iar ultima, la data la care scriu, în februarie 2015), acea frază a lui Stalin pare a reverbera în reînnoite ecouri; ca și cum istoria Rusiei și a acestui spațiu ar face volte largi, valsuri în spirală și rime neașteptate.

Milovan Djilas a fost unul dintre oamenii care au crezut în visul frumos al unei lumi mai bune și au suferit parte din consecințele ce decurgeau din asemenea naivitate. Întâlnirile

cu Stalin au fost preambulul trezirii și ieșirii de sub vrajă. Rândurile sale erau adevărate atunci când au fost scrise și rămân uluitor de actuale astăzi, când acea Rusie – altădată a țărilor, mai apoi a secretarilor generali și, în zilele noastre, a altor oameni cu mână de fier – rămâne la fel de vulnerabilă în puterea ei de paradă și totodată mereu puternică, în ciuda slăbiciunilor sale.

Dinspre Istorie către prezent, iată o carte care va face istorie pe mai departe.

ADRIAN CIOROIANU

În memoria lui Aneurin Bevan

Prefață

Stă în natura memoriei umane să se descotorosească de cele de prisos pentru a reține doar ceea ce se dovedește mai important în lumina evenimentelor ulterioare. Iar asta este, în egală măsură, și slăbiciunea ei. Având prejudecăți, nu se poate opri să nu potrivească realitățile trecute la nevoile prezente și la speranțele viitoare.

Conștient de asta, m-am străduit să prezint faptele pe cât posibil întocmai cum s-au petrecut. Chiar și așa, dacă din această carte nu lipsesc punctele mele de vedere de azi, acest fapt nu se petrece din rea-voință și nici din pricina credinței politice a vreunuia dintre protagoniști, ci mai degrabă din pricina naturii memoriei însăși și a efortului meu de a lumina întâlnirile trecute pe baza informațiilor pe care le-am căpătat între timp.

Nu sunt multe în această carte pe care cititorul avizat să nu le cunoască deja din memoriile publicate sau din alte lucrări. Oricum, de vreme ce un eveniment devine mai de înțeles și mai palpabil odată ce-l explici mai amănunțit, nuanțându-i perspectivele, am considerat că nu este cu totul fără folos să-mi spun și eu versiunea. Cred că oamenii și relațiile umane sunt mai importante decât faptele seci, astfel că le-am dat mai multă atenție primelor. Și de va răzbate în această carte orice ar putea fi etichetat drept literatură, pasajele cu pricina ar trebui atribuite mai puțin

stilului meu de exprimare și mai degrabă dorinței mele de a face mai atrăgător, clar și adevărat subiectul cărții.

Pe când lucram la autobiografia mea, prin 1955 sau 1956, mi-a venit ideea să consemnez separat, într-o altă lucrare, întâlnirile mele cu Stalin, pentru a fi publicate mai degrabă într-o carte de sine stătătoare. Oricum, am ajuns la închiisoare și nu mi-a fost la îndemână, pe vremea detenției, să mă angajez la un asemenea efort literar, de vreme ce, chiar dacă paginile mele se refereau la trecut, nu aveau cum să nu interfereze cu relațiile politice din prezent.

Doar după ce am fost eliberat din pușcărie, în ianuarie 1961, am revenit la mai vechea mea idee. Pentru a fi sigur, de astă dată, având în vedere condițiile care se schimbaseră și evoluția propriei viziuni, a trebuit să abordez acest subiect dintr-o perspectivă ceva mai diferită. Pentru început, am acordat o mai mare atenție dimensiunii psihologice, omenești a acestor evenimente istorice. Mai mult, povestirile despre Stalin sunt încă pline de contradicții, iar imaginea sa este încă atât de vie, încât am considerat necesar să ofer la final, pe baza propriilor observații și experiențe, concluziile mele în legătură cu această personalitate cu adevărat enigmatică.

Mai presus de orice, mă simt condus de necesitatea lăuntrică de a nu lăsa nespuse amănunte care le pot folosi celor care scriu istoria și, în special, celor care luptă ca oamenii să fie mai liberi. Oricum, amândoi, cititorul și cu mine, ar trebui să fim mulțumiți dacă adevărul răzbate la suprafață, chiar dacă învăluit în pasiunile și judecățile mele. Pentru că trebuie să acceptăm că, indiferent cât de mult îl dezvăluim, adevărul despre oameni și relațiile omenești nu va putea fi niciodată altceva decât adevărul despre niște oameni anume, oameni prinși în miezul unui timp anume.

Belgrad,
noiembrie 1961

Partea întâi
ÎNCÂNTĂRI

Capitolul 1

Prima misiune militară străină acreditată la Comandamentul Suprem al Armatei de Eliberare Națională și la unitățile de partizani din Iugoslavia a fost cea britanică. A fost parașutată în luna mai 1943. Misiunea sovietică a ajuns nouă luni mai târziu, în februarie 1944.

Îndată după venirea Misiunii sovietice s-a pus problema trimiterii unei misiuni militare iugoslave la Moscova, mai cu seamă că o asemenea misiune fusese desemnată deja pentru Comandamentul britanic. La Comandamentul Suprem, adică printre membrii Comitetului Central al Partidului Comunist din Iugoslavia care lucrau în cartierul general la acea oră, creștea dorința fierbinte de a trimite o misiune la Moscova. Cred că Tito i-a vorbit despre aceasta șefului Misiunii sovietice, generalul Korneev. Oricum, este aproape sigur că problema cu pricina a fost lămurită printr-o telegramă adresată guvernului sovietic. Trimiterea unei misiuni la Moscova avea, pentru iugoslavi, multiple semnificații, iar misiunea în sine avea un caracter diferit și un aproape cu totul alt scop decât cea desemnată pe lângă Comandamentul britanic.

După cum prea bine se știe, Partidul Comunist din Iugoslavia a organizat partizanii și mișcarea de insurgență din Iugoslavia împotriva forțelor de ocupație germane și italiene și a colaboratorilor lor interni. În timp ce-și rezolva problemele naționale printr-un război din cale-afară de nemilos, a continuat să se considere un membru al mișcării comuniste mondiale, indisolubil legat de Uniunea Sovietică – „patria socialismului”. De-a lungul întregului război, cel mai important organ al partidului, Biroul Politic, mult mai cunoscut publicului sub forma abreviată de Politburo, a reușit să țină legătura cu Moscova prin radio. Strict vorbind, legătura era cu Internaționala Comunistă – Comintern –, dar în același timp presupunea deopotrivă un contact cu guvernul sovietic.

Condițiile speciale impuse de război și de supraviețuirea mișcării revoluționare duseseră deja, în câteva ocazii, la neînțelegeri cu Moscova. Printre cele mai semnificative am s-o menționez pe următoarea.

Moscova nu a reușit să înțeleagă niciodată pe deplin realitățile revoluției din Iugoslavia, adică faptul că în Iugoslavia, în paralel cu rezistența în fața forțelor de ocupație, se desfășura o revoluție internă. Baza acestei neînțelegeri era teama guvernului sovietic că Aliații occidentali, în principal Marea Britanie, ar putea să considere că Moscova profită de nenorocirile produse de război în țările ocupate pentru a răspândi revoluția și influența comunistă. Ca în cazul multor alte noi fenomene, lupta comuniștilor iugoslavi nu era în acord cu

punctele de vedere negociate și cu interesele de nediscutat ale guvernului și statului sovietic.

Moscova nu înțelegea nici particularitățile războiului din Iugoslavia. Nu conta imboldul dat de lupta iugoslavilor armatei, care se bătea pentru a proteja poporul sovietic de invazia germanilor naziști, și deopotrivă cercurilor oficiale sovietice, acestea din urmă ridiculizându-le efortul, fie și prin simpla comparație cu propriii partizani și cu metodele acestora de luptă. Partizanii din Uniunea Sovietică erau o forță auxiliară mai degrabă neimportantă a Armatei Roșii și nu s-au transformat niciodată în armată regulată. Din pricina propriei experiențe, liderii sovietici nu puteau înțelege că partizanii iugoslavi erau capabili să devină armată regulată și guvern și că vor ajunge să aibă o identitate și interese care vor diferi de cele sovietice – pe scurt, propriul model de existență.

În această privință, un incident mi se pare peste măsură de semnificativ, poate chiar decisiv: pe parcursul ofensivei a patra, cum a fost numită, în martie 1943, au avut loc negocieri între Comandamentul Suprem și comandanții germani. Pretextul dialogului era un schimb de prizonieri, însă în esență negocierile își propuneau să-i determine pe nemți să accepte că partizanii erau și ei combatanți astfel ca omorârea celor răniți sau luați ostatici de o parte și de alta să înceteze. Această negociere se petrecea într-o perioadă în care Comandamentul Suprem, grosul armatei revoluționare și mii dintre răniții

noștri se aflau în pericol de moarte și aveam nevoie de orice ajutor posibil. Moscova ar fi trebuit informată de toate acestea, dar știam prea bine – Tito întrucât cunoștea Moscova, Ranković mai degrabă instinctiv – că era mai bine să nu spunem chiar totul sovieticilor. Moscova știa pur și simplu că negociam cu germanii preluarea răniților. Oricum, cei de la Moscova nici măcar nu au încercat să se pună în situația noastră, ci ne priveau cu suspiciune – în ciuda râurilor de sânge pe care le vărsasem deja – și ne-au răspuns pe un ton foarte aspru. Îmi amintesc – ne aflam într-o moară de pe râul Rama, în ajunul bătăliei de pe Neretva, în februarie 1943 – cum a reacționat Tito la toate acestea: „Întâia noastră datorie este să avem grijă de armata și oamenii noștri”.

A fost prima dată când cineva din Comitetul Central vorbea pe față despre faptul că interesele noastre erau diferite de cele ale Moscovei. A fost, de asemenea, prima dată când mi-am dat seama, independent de spusele lui Tito, dar nu fără legătură cu acestea, că deosebirea era esențială dacă voiam să supraviețuim acestei lupte pe viață și pe moarte între lumi adverse.

Un alt exemplu datează din 29 noiembrie 1943. La Jajce, unde a avut loc a doua sesiune a Consiliului Anti-fascist, au fost adoptate rezoluții care duceau, de fapt, la legalizarea unei noi ordini sociale și politice în Iugoslavia. Tot atunci s-a format un Comitet Național care să acționeze ca un guvern provizoriu al Iugoslaviei. În timpul discuțiilor pe marginea acestor rezoluții în întrunirile

Comitetului Central al Partidului Comunist, s-a adoptat hotărârea ca Moscova să nu fie informată decât după încheierea lucrărilor. Știam din relațiile de până atunci cu Moscova și din propaganda sa că nu ne-ar putea înțelege. Și adevărul este că reacția Moscovei la aceste rezoluții a fost negativă până într-atât încât unele fragmente nici nu au fost transmise de postul de radio *Iugoslavia Liberă*, care avea sediul în Uniunea Sovietică și susținea mișcarea de rezistență din Iugoslavia. Astfel, guvernul sovietic nu a reușit să priceapă cel mai important document al revoluției iugoslave, cel care a transformat această revoluție într-o nouă ordine și a propulsat-o pe scena internațională. Doar când a devenit clar că Occidentul privește cu înțelegere rezoluțiile de la Jajce, Moscova a catadicsit să-și schimbe poziția și să accepte realitatea.

Totuși, comuniștii iugoslavi, în ciuda întregii amărăciuni provocate de experiențe ale căror semnificații nu le vor pricepe decât după ruptura de Moscova în 1948 și în ciuda faptului că principiile după care se călăuzeau erau diferite, se considerau legați ideologic de Moscova, fiind adepții ei cei mai fideli. Deși comuniștii iugoslavi erau separați ireconciliabil și în întregime de Moscova prin realități revoluționare vitale și nu numai, ei considerau tocmai aceste realități, în special propriile succese revoluționare, drept dovada legăturilor cu Moscova și cu programele ideologice eminate de acolo. Pentru iugoslavi, Moscova nu era numai un nucleu politic și spiritual, ci și materializarea unui ideal abstract – „societatea fără

clase” – ceea ce făcea ca sacrificiul și suferința lor să devină ușoare și plăcute pe de o parte și pe de alta dădea sens existenței în propriii ochi.

Partidul Comunist din Iugoslavia nu era doar la fel de unificat ideologic ca și cel sovietic, dar încrederea în conducerea sovietică era unul dintre elementele esențiale ale dezvoltării și activității sale. Stalin reprezenta nu doar incontestabilul conducător de geniu, ci și incarnarea deplină a ideii și visului despre o nouă societate. Această idolatrizare a personalității lui Stalin, ca și adularea a cam tot ce avea legătură cu Uniunea Sovietică au căpătat forme și proporții iraționale. Toate acțiunile guvernului sovietic – de pildă, atacarea Finlandei – și fiecare trăsătură negativă a Uniunii Sovietice – de pildă procesele și epurările – erau apărate și justificate. Ceea ce era și mai ciudat, comuniștii au reușit să se convingă de corectitudinea și oportunitatea unor asemenea acțiuni și să-și cenzureze faptele neplăcute din propria minte.

Printre noi, comuniștii, erau unii care aveau un simț estetic dezvoltat și o considerabilă cunoaștere a literaturii și filosofiei și, cu toate acestea, trăncăneau entuziasmați nu doar despre punctele de vedere ale lui Stalin, ci și despre modul „perfect” în care erau formulate acestea. Eu însumi m-am referit nu o dată în discuțiile purtate la claritatea de cristal a stilului său, la logica sa pătrunzătoare și la comentariile sale competente, ca și cum ar fi fost expresia celei mai înălțătoare înțelepciuni. Dar nu mi-ar fi fost greu, nici chiar pe vremea aceea, să observ

că alți autori de aceeași teapă avea un stil lipsit de culoare, anemic, un amestec pur de jurnalism vulgar și versete biblice. Uneori, idolatria atingea proporții ridicole: credeam cu sinceritate că războiul se va termina în 1942, pentru că așa spusese Stalin, iar când acest lucru nu s-a întâmplat, profeția a fost uitată, fără ca profetul să piardă ceva din supraputerile sale. De fapt, ce s-a întâmplat cu comuniștii iugoslavi este ce li s-a întâmplat tuturor celor care, de-a lungul întregii istorii umane, și-au subordonat destinul lor individual și pe cel al omenirii unei singure idei: fără să-și dea seama, ei descriau Uniunea Sovietică și pe Stalin în termenii ceruți de lupta lor și de justificarea acesteia.

Tocmai de aceea, Misiunea militară iugoslavă s-a dus la Moscova, pe de o parte, cu o imagine idealizată a guvernului și Uniunii Sovietice și, pe de alta, cu trebuințele sale practice. La o primă vedere, semăna cu misiunea trimisă la Comandamentul britanic, dar prin compoziție și concepție, era, de fapt, o interfață neoficială cu o conducere politică având aceleași viziuni și idealuri. Mai simplu spus: misiunea trebuia să aibă nu doar un caracter militar, ci și unul de partid.

Capitolul 2

Astfel că, nu din întâmplare, Tito m-a desemnat, alături de generalul Velemir Terzić, să fac parte din misiune, în calitate de membru important al partidului. (Eram deja de câțiva ani membru al nucleului de bază al partidului.). Ceilalți membri ai misiunii fuseseră selectați și ei pentru că ocupau poziții importante în partid sau în armată, printre ei aflându-se și un expert în finanțe. Din misiune făcea parte și fizicianul atomist Pavle Savić, pe care trebuia să-l ajutăm să-și poată continua cercetările științifice la Moscova. Se mai afla, de asemenea, printre noi Antun Augustinčić, sculptor căruia i se acorda astfel un răgaz să uite de ororile războiului pentru a-și putea vedea de arta sa. Eram, desigur, îmbrăcați cu toții în uniforme. Eu aveam rangul de general. Cred că fusesem selectat în parte pentru că știam bine limba rusă, pe care o învățasem în închisoare, în anii dinaintea războiului, și, în parte, pentru că nu mai fusesem niciodată în Uniunea Sovietică și nu aveam la dosar nicio tinichea sectară sau deviaționistă. Nici ceilalți membri ai misiunii nu mai

fuseseră în Uniunea Sovietică, dar niciunul dintre ei nu se prea descurca în rusă.

Era începutul lunii martie 1944.

Au trecut câteva zile până s-au adunat membrii Misiunii și s-au făcut pregătirile de plecare. Uniformele noastre erau vechi și pestrițe și, de vreme ce nu se găsea stofă, cele noi erau făcute din uniformele ofițerilor italieni capturați. Trebuia, de asemenea, să ne pregătim pașapoartele pentru a trece de zonele controlate de britanici și americani, astfel că acestea au fost tipărite în grabă. Erau primele pașapoarte ale noului stat iugoslav și aveau semnătura lui Tito.

Ne-a venit în gând, aproape de la sine, să-i ducem niște daruri lui Stalin. Dar ce și de unde? Comandamentul Suprem avea sediul pe atunci la Drvar, în Bosnia. Prin împrejurimi nu se găseau decât cătune mohorâte și orașele părăsite de locuitori și vandalizate. Oricum, am găsit o soluție: să-i facem cadou lui Stalin una dintre puștile confecționate în fabrica partizanilor din Užice, în 1941. Era un adevărat noroc să găsești una. Apoi începură să sosească diferite cadouri de prin cătune: traiste, prosoape, haine și încălțări țărănești. Le-am ales pe cele mai bune dintre ele – sandale din piele netăbăcită și alte lucruri sărmene și primitive. Tocmai pentru că arătau astfel am decis că trebuie să i le ducem, ca semn al bunăvoinței oamenilor de rând.

Misiunea își propusese să obțină sprijinul sovietic pentru Armata de Eliberare Națională din Iugoslavia.

Cu această ocazie, Tito ne însărcină să obținem, fie cu ajutorul guvernului sovietic, fie prin alte canale, ajutorul UNRRA¹ pentru regiunile eliberate ale Iugoslaviei. Trebuia să cerem guvernului sovietic un împrumut de două sute de mii de dolari pentru a acoperi costurile misiunilor noastre din vest. Tito a subliniat faptul că trebuie să le promitem sovieticilor că, după ce țara întregă se va elibera, vom restitui banii, precum și ajutoarele în arme și medicamente. De asemenea, misiunea trebuia să ducă la Moscova arhivele Comandamentului Suprem și ale Comitetului Central al Partidului Comunist.

Mai presus de toate, trebuia să aflăm dacă guvernul sovietic recunoaște Comitetul Național de Eliberare drept guvernul legal de tranziție al țării și, de asemenea, dacă e dispus să-i influențeze pe Aliații occidentali în această direcție. Misiunea urma să țină legătura cu Comandamentul Suprem prin Misiunea sovietică și putea folosi, de asemenea, vechiul canal de comunicații al Cominternului.

În afara acestor obiective ale misiunii, când ne-am luat rămas-bun, Tito mă însărcină să aflu de la Dimitrov sau de la Stalin, în cazul în care voi putea ajunge la el, dacă exista vreo nemulțumire în legătură cu activitatea partidului nostru. Această dispoziție a lui Tito era pur oficială – să atragă atenția cât de disciplinați eram

¹ *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, agenție umanitară înființată în 1943. Era dominată de Statele Unite ale Americii, dar reprezenta alte 44 de state. A devenit parte a Națiunilor Unite în 1945, dar și-a încetat activitatea în 1947 (n. trad.).